

УДК 930.253:94(477)“1941 – 1947”

© *Тетяна СТРИХАРСЬКА*

ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКІ КНИЖКИ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДОВОЇ КОЛЕКЦІЇ МЕМОРІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ «НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ 1941 – 1945 рр.»)

На основі документів із фондової колекції музею досліджено як цінне історичне джерело червоноармійську книжку – документ, що засвідчував особу червоноармійців і молодших командирів під час проходження ними військової служби в лавах Червоної армії.

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна, Червона армія, червоноармійська книжка, фондова колекція.

Тривали перші місяці Великої Вітчизняної війни. Жорстокі бої точилися на фронті від Баренцевого до Чорного моря. А переважна більшість задіяних на театрі воєнних дій воїнів (червоноармійці та молодші командири) не мали документа, що засвідчував би їхню особу. Передбачені Наказом народного комісара оборони СРСР від 20 червня 1940 р. службові книжки червоноармійців були дійсні тільки в мирний час і перед відправкою на фронт мали вилучатися. А солдатські медальйони із запискою, заповненою від руки власником, чи як їх ще називали «медальйони смерті», або просто – «смертники», введені ще в 1925 р., не могли слугувати офіційним документом. До того ж, серед червоноармійців побутовало повір'я, що заповнення записки – погана прикмета. Тому досить часто їх або взагалі не було, або вони залишалися незаповненими. Кадрові військові й ті, хто був призваний до лав Червоної армії ще до початку Великої Вітчизняної війни, мали солдатські медальйони на її початок. Відповідно до Наказу № 138 від 15 березня 1942 р. солдатські медальйони були скасовані, а згідно з Наказом НКО СРСР № 376 від 17 листопада 1942 р. зняті з постачання Червоної армії [1, 368].

Медальйони мали замінити червоноармійські книжки, новий зразок яких був затверджений Наказом НКО № 330 від 7 жовтня 1941 р. «Про запровадження червоноармійської книжки у воєнний час у тилу і на фронті» [2, 111]. У ньому, зокрема, читаємо:

«Негайно ввести в усіх частинах і закладах Червоної армії – як в тилу, так і на фронті – червоноармійську книжку з фотографією згідно із запропонованим зразком.

Червоноармійську книжку вважати єдиним документом, що засвідчував би особу червоноармійців і молодших командирів. До червоноармійської книжки вносити проходження військової служби й отримання предметів забезпечення (зброї, спорядження, обмундирування).

Червоноармійські книжки видавати червоноармійцям і молодшим командирам з моменту їхнього зарахування до частини, суворо за списками, під особистий підпис.

Вести червоноармійські книжки командирам чи заступникам командирів рот, ескадронів, батарей і команд. Начальникам штабів військових частин після перевірки записаних відомостей прикладати до книжок гербову печатку частини.

Перевіряти наявність червоноармійських книжок: у частинах, що перебувають у тилу, – щоденно на ранкових перевірках, у бойових частинах – за першої нагоди, але не рідше ніж один раз на три дні.

Кожному червоноармійцю і молодшому командирі червоноармійську книжку постійно мати при собі.

Червоноармійські книжки видавати на весь час проходження служби в Червоній армії, у разі переведення до іншої частини – пред'являти їх за новим місцем служби. Червоноармійців і молодших командирів, які не мають при собі книжок, затримувати як підозрілих і направляти до військової комендатури для встановлення особи.

Вносити зміни до червоноармійських книжок лише в присутності власника.

У разі звільнення з лав Червоної армії червоноармійські книжки здавати через командирів підрозділів до штабу частини для анулювання, замість них видавати військові квитки.

Ввести в дію оприлюднену «Інструкцію про порядок заповнення і ведення червоноармійської книжки».

Головному інтендантові Червоної армії в 15-денний термін виготовити й забезпечити діючу армію і внутрішні округи червоноармійськими книжками затвердженого зразка, а також надати вказівки про порядок виготовлення фотографічних карток...» [3, 38].

Проте забезпечення мільйонів військовослужбовців новими документами в такий складний період виявилось нелегкою справою, яка затягнулася до другої половини 1942 р.

Червоноармійська книжка акумулює інформацію про рядового бійця й молодшого командира Червоної армії і є цінним джерелом для дослідників історії війни. Однак і на сьогодні це питання залишається малодослідженим. Тому метою пропонованої розвідки є виявлення та глибокий аналіз наявних у фондах Меморіального комплексу червоноармійських книжок як важливого складника джерельної бази, єдиного документа, який би засвідчував особу червоноармійців і молодших командирів під час проходження військової служби в лавах Червоної армії.

Серед 323 червоноармійських книжок, виявлених у результаті вивчення фондової колекції Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр., 30 – представлені в експозиції. Тому об'єктом дослідження стали решта – 293 документи. Із них 8 датовані 1941 р., 29 – видані в 1942 р., 52 – у 1943-му, 82 – у 1944-му, 75 – у 1945-му, 37 – у 1946-му та 10 – у 1947-му рр.

Однією з важливих ознак, що відрізняла новий документ від попереднього варіанта, була наявність фотографії власника. Проте це питання не було повністю вирішено навіть до закінчення війни. Серед досліджених документів тільки 55 мають фотографії. В одному із них, червоноармійській книжці командира відділення молодшого сержанта І.С. Бородавкіна, датованій 1941 р., вклеєне фото бійця з медаллю «Золота Зірка» на грудях і «підмальовано» від руки печатку, що нібито заходить на світлину [4]. Звання Героя Радянського Союзу воїн був удостоєний 24 грудня 1943 р. за бої на Черкащині. А в документі за 1944 р. червоноармійця О.З. Корнієнка – до війни актора, випускника театральної студії при Державному академічному драматичному театрі ім. І. Франка (у 1994 р. театру надано статус Національного), на місці фотографії зроблено запис: «Дійсне без фотокартки власника книжки» [5].

На другій сторінці документа – прізвище, ім'я, по батькові, військове звання, посада, найменування підрозділу, частини, у якій служив власник червоноармійської книжки, номер особового знака.

Третя і четверта сторінки містять загальні відомості про військовослужбовця. Пункт перший – номер військово-облікової спеціальності, другий – освіта.

Освітній рівень рядового й молодшого командного складу в рамках дослідженого документального масиву має такий вигляд: вищу освіту мали лише 17 осіб, неповну вищу – 15, середню та середню спеціальну – 72, закінчили 7 – 9 класів середньої школи 93 особи, 1 – 6 класів – 79, один малограмотний і двоє взагалі неписьменних.

Найнижчим рівень освіти був у воїнів старшого віку, призваних із сільської місцевості. Невисокий він і у призовників 1944 – 1945 рр., які перебували на окупованій території.

«Неписьменний» – така позначка міститься в червоноармійській книжці розвідника старшого сержанта І.М. Мезенцева, колгоспника з Курганської області (Російська Федерація) [6]. Брак освіти в бою, під час вилазок у тил ворога компенсували природній розум, кмітливість та винахідливість бійця. Упродовж року (з березня 1944-го до березня 1945-го) він став кавалером ордена Слави 3-х ступенів. У ході боїв за визволення Білорусії в лютому 1944р., увірвавшись до місць розташування противника, особисто знищив 7 ворожих солдатів, зазнавши поранення не залишив поля бою. Відповідно до Наказу від 7 березня 1944 р. молодший сержант І.М. Мезенцев був нагороджений орденом Слави 3-го ступеня. Згодом у боях на території Польщі відважний розвідник відзначився знову, за що був нагороджений ще двома орденами Слави 2-го та 1-го ступенів. Розвідникам під командуванням І.М. Мезенцева вдалося не лише знищити групу гітлерівців, а й захопити полоненого, який надав цінні відомості, що допомогли успішно прорвати

оборону противника. Медалями «За відвагу» та «За бойові заслуги» нагороджений червоноармієць О.О. Гартік, до війни – швець із Київщини, у документі якого примітка – «малограмотний» [7].

Дослідження третього пункту дає уявлення про національну належність воїнів Червоної армії. За результатами вивчення фондової колекції музею 134 власники червоноармійських книжок були вихідцями з України, 119 осіб – росіяни, 11 – євреї, 4 – туркмени, по 3 воїни – білоруси і татари. Палітру національного складу доповнюють поляки, вірмени, таджики, узбеки, казахи, грузини, азербайджанці, якути і калмики.

Серед досліджених документів і червоноармійська книжка Героя Радянського Союзу, узбека за національністю сержанта Розе Азімова, мобілізованого у вересні 1943 р. [8]. 25 червня 1944 р. він одним із перших на підручних засобах форсував р. Західну Двіну в районі с. Гриньова (Вітебська область, Білорусія), увірвався до траншеї противника і знищив значну кількість гітлерівців. У ході бою зазнав важкого поранення від розриву артилерійського снаряда противника. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 липня 1944 р. воїн був нагороджений медаллю «Золота Зірка». Після тривалого лікування в госпіталі через важку контузію на фронт не повернувся.

Далі міститься інформація про рік народження та рік призову (відповідно пункти чотири та п'ять). 63 власники червоноармійських книжок були призвані ще до війни і зустріли її, коли перебували в строю. Згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 червня 1941 р. про мобілізацію військовозобов'язаних у ряді військових округів призову підлягали особи 1905 – 1918 років народження [9, 22]. У серпні вікові рамки призовників були розширені за рахунок новоприбульців 1890 – 1904, 1919 – 1923 років народження. Першим днем мобілізації офіційно було оголошено 23 червня. Однак серед 12 власників досліджених документів, призваних у червні 1941 р., п'ятеро, як зазначено в червоноармійських книжках, були призвані вже 22 червня 1941 р. Одна з них – вчителька М.І. Омбиш, 1902 року народження, мобілізована в перший день війни Львівським міськвійськкоматом [10]. Прибула до лав Червоної армії 22 червня 1941 р. і морзистка О.М. Абрамова 1921 року народження, попри обмеження призову за віком. У роки війни – сержант, телеграфістка 2-го класу, кавалер орденів Вітчизняної війни 2-го ступеня, Червоної Зірки та медалі «За бойові заслуги». Якщо проаналізувати документи за роками призову, то 83 належали призовникам 1941 р., 64 – 1942 р., 60 – 1943 р., 20 – 1944 р.

Службова книжка червоноармійця відкривалася текстом військової присяги, у новому зразку книжки цього передбачено не було. На четвертій сторінці, як правило, ставилася позначка про складання бійцем присяги. В окремих документах вшито текст самої присяги з підписом командира підрозділу, наприклад, у документі червоноармійця С.С. Адаменка [11]. До речі у фондах музею зберігається червоноармійська книжка старшого сержанта С.П. Ільїна, де поруч з текстом військової присяги Герой Радянського Союзу зробив запис: «Прийде час, побачиш тільки в музеях. 31.12.1960 р.» [12]. Медаллю «Золота Зірка» воїн був нагороджений 30 жовтня 1943 р. за форсування Дніпра та бої за визволення Києва.

У 1943 – 1944 рр. після визволення окремих регіонів від загарбників спостерігається повторний призов до лав армії осіб, які через різні обставини (оточення, тяжке поранення, полон і втечу, тощо) опинилися на окупованій території. У процесі дослідження виявлено п'ять таких осіб. 10 липня 1941 р. та 28 лютого 1943 р. призивався Київським міськвійськкоматом старшина Г.С. Меліхов – учасник оборони Києва [13]. Двічі – 25 березня 1942 р. та 16 січня 1943 р. – призивався й старшина Л.М. Карякін, який з 18 липня 1942 р. до січня 1943 р. перебував у полоні [14].

Після виходу з тилу до лав армії були мобілізовані учасники руху опору на окупованій території. Так, 3 листопада 1943 р. стала бійцем Червоної армії партизанка загону ім. Сталіна (Чернігівська область) Є.О. Кондрашова [15]. А в червоноармійській книжці молодшого сержанта В.Д. Ковальчука зазначено: «Призваний із партизанського загону 1 травня 1944 р.» [16]. Упродовж року, з травня 1944 р. до травня 1945 р. він став кавалером орденів Вітчизняної війни 1-го та 2-го ступенів, Червоної Зірки та ордена Слави 3-го ступеня. У квітні 1945 р. було призвано до лав Червоної армії вивезеного на примусові роботи до Німеччини і звільненого союзними військами О.П. Березовенка [17].

Дослідження червоноармійських книжок свідчить, що вікового цензу призовників дотримувалися не завжди. Так, у червні 1941 р. Бородянським військкоматом Київської області було призвано П.І. Самоделкіна, 1897 року народження [18]. А Борис Воргуль добровільно став до лав армії в 1941 р. [19]. Почавши війну 13-річним хлопцем, згодом із боями пройшов територією України, Молдавії, Румунії та Угорщини. Війну закінчив у Празі. Зазнав два поранення, заслужив два ордени Слави, а в прохідному свідоцтві червоноармійця Б.П. Воргуля за 1945 рік, представленому в експозиції музею, читаємо: «Не підлягає призову за віком, рік народження – 1928» [20]. Загалом чотири червоноармійські книжки містять помітку про добровільну мобілізацію до лав армії, ще в п'ятьох зазначено про достроковий призов, наприклад, у документі червоноармійця В.І. Воробйова, 1925 року народження, призваного в 1942 р. Шумихинським РВК Курганської області (Російська Федерація) [21].

Завдяки пункту сьомому – спеціальність до призову в армію – можна створити колективний портрет переможця. Як свідчать документи, війну проти сильного зарозумілого ворога виграли вчорашні робітники (77 осіб) і колгоспники (38), інженери і студенти (67), шахтарі і вчителі (20), художники та актори (5).

Далі міститься інформація про місце народження, проживання та відомості про близьких родичів бійця. У пункт дев'ятий (група крові) часто вносилися відмітки про вакцинацію.

П'ята і шоста сторінки документа містять загальні відомості про проходження військової служби, участь у бойових операціях, поранення. Слід зазначити, що в процесі дослідження деяких червоноармійських книжок виявлені позначки про участь воїнів Червоної армії в локальних війнах і збройних конфліктах, які передували Великій Вітчизняній війні. Зокрема, старшина І.І. Щекотінов, учасник боїв у районі о. Хасан, у ході яких був контужений і нагороджений орденом

Червоного Прапора [22]. З початком Великої Вітчизняної війни у вересні 1941 р. Іван Іванович – член екіпажу бронепоезда «За Родину». Учасник боїв у районі р. Халхін-Гол, а в роки війни визволяв Україну старшина В.О. Каланчук. За відбиття атак противника на Букринському плацдармі був нагороджений медаллю «За бойові заслуги» [23]. Двічі, 14 грудня 1939 р. та 22 березня 1945 р., призивався старший сержант П.І. Кравченко [24]. У 1939 – 1940 рр. – учасник радянсько-фінляндської війни, з березня до листопада 1943 р. у складі партизанського загону ім. Жукова, а у березні 1945 р. Петро Іванович мобілізований Димерським РВК Київської області до Червоної армії.

До червоноармійських книжок вносилися відмітки і про нагородження та відзнаки, зокрема ордени, медалі, подяки ВГК. Цікавим є і той факт, що серед власників досліджених документів із фондової колекції музею 31 – Герой Радянського Союзу, 25 – кавалерів ордена Слави 3-х ступенів та один – кавалер чотирьох медалей «За відвагу» – старший сержант М.І. Мітельов [25]. Першою медаллю (1942 р.) відважний розвідник був нагороджений за захоплення «язика». Згодом у боях за м. Кривий Ріг гармата, у якій командиром розрахунку був молодший сержант М.І. Мітельов, знищила шість ворожих танків. Командир отримав другу медаль «За відвагу» (1943 р.). У 1944 р. за вдалий вихід у розвідку в боях на території Білорусії Михайло Іванович відзначений третьою медаллю. У ході Берлінської операції у квітні 1945 р. у вуличних боях гармата старшого сержанта М.І. Мітельова пробивала барикади противника прямою наводкою. У 1945 р. 23-річний харків'янин став кавалером чотирьох медалей «За відвагу».

Через брак передбачуваного пункту для внесення відомостей про поранення у 31 документі зроблені відповідні записи від руки. Наприклад, у червоноармійській книжці старшини А.В. Чхаїдзе, який мав чотири поранення, зокрема два важких [26]. Відважно воював на полях битв і кавалер орденів Червоної Зірки, Слави 2-го та 3-го ступенів та медалі «За відвагу» сержант Г.Й. Власенко, який у ході запеклих боїв, як зазначено в червоноармійській книжці, теж отримав чотири поранення [27]. У документі старшого сержанта В.П. Бондаренка внесено запис: «Демобілізований згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 25 вересня 1945 р. як такий, що має три поранення» [28].

Цікавим для дослідження є розділ, що містить відомості про речове забезпечення бійців Червоної армії: зброєю, спорядженням і обмундируванням. Слід зауважити, що у процесі розробки червоноармійських книжок не був урахований той факт, що в лавах армії в роки війни служитиме значна кількість жінок. Тому предмети жіночого одягу, зокрема спідниці, сорочки, медичні халати, берети, бюстгальтери, трико, панталони, панчохи та інші, дописувалися від руки, наприклад, у документі червоноармійця Г.Д. Коперсак (Шиманської) [29]. А в червоноармійській книжці єфрейтора К.І. Гончарової значиться, що вона отримала чоботи 35 розміру [30]. Загалом серед досліджених документів 46 належать жіночій статі.

З переходом на нові знаки розрізнення згідно з Наказом НКО СРСР № 24 від 10 січня 1943 р. у червоноармійських книжках з'являються рукописні позначки

про видачу погонів [31, 24]. Серед масиву досліджених документів перший такий запис, датований 5 травня 1943 р., був зроблений у червоноармійській книжці сержанта М.К. Лазурка [32]. У серпні 1942 р. мобілізований Кіровським РВК до лав Червоної армії. Уже впродовж двох років війни – токар за спеціальністю – Микола Кирикович став кавалером трьох орденів Слави. Першим орденом Слави 3-го ступеня нагороджений відповідно до Наказу від 28 грудня 1943 р. за бої на території Псковської області. Командир мінометного розрахунку сержант М.К. Лазурко вогнем із міномета знищив гармату противника та 10 ворожих солдатів, пораненим залишився в строю. Згодом у боях на території Вітебської області своїми діями сприяв захопленню ділянки залізничної дороги Полоцьк – Невель. За цей вчинок був представлений до нагородження орденом Слави 2-го ступеня, однак про нагороду Микола Кирикович не знав, оскільки після поранення лікувався в госпіталі. Уже на завершальному етапі війни в боях за Кенігсберг навідник міномета старший сержант М.К. Лазурко артилерійським вогнем вивів із строю 4 станкових кулемети, гармату та знищив значну кількість солдатів противника. Згідно з Наказом від 30 квітня 1945 р. нагороджений другим орденом Слави 2-го ступеня. Однак уже по війні, у 1963 р., у порядку перенагородження Микола Кирикович Лазурко був нагороджений орденом Слави 1-го ступеня і став повним кавалером. У документі червоноармійця Є.О. Дунаєвського, виданому 19 травня 1943 р., вклеєне фото, на якому він у гімнастерці з погонами [33].

За відсутності інших документів, які засвідчували б особу, до червоноармійської книжки могли вноситися позначки про реєстрацію шлюбу. Так, у документі старшого сержанта З.М. Чернишової міститься запис воєнного часу зі штампом про шлюб, зареєстрований 21 лютого 1944 р. Київським міським РАГСом [34].

По закінченні Великої Вітчизняної війни було проведено демобілізацію певної частини особового складу Червоної армії, примітку про що було внесено до червоноармійських книжок. Закон від 23 червня 1945 р. передбачав демобілізацію першої черги – тринадцяти старших вікових категорій особового складу бійців діючої армії, народжених з 1883 до 1905 рр. [35]. До такого порядку демобілізації потрапив і єфрейтор І.С. Пінчук, 1903 року народження, до війни колгоспник з Житомирщини, мобілізований у січні 1942 р. – військовослужбовець відділу контррозвідки «СМЕРШ» [36].

У другу чергу демобілізації, згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 25 вересня 1945 р., підлягали воїни, народжені з 1906 до 1915 рр. [37]. Крім того, в цей час звільнялися військовослужбовці 1925 року народження, не придатні до стройової служби. Саме таку позначку зроблено в червоноармійській книжці Героя Радянського Союзу О.П. Лиморенка [38]. Серед них були також звільнені на загальних засадах: військовослужбовці всіх спеціальностей, які мали закінчену вищу, середню технічну та середню сільськогосподарську освіту; ті, хто до призову до лав Червоної армії працювали вчителями та викладачами – як призваний у 1940 р. Приютинським РВК (Російська Федерація) учитель Б.Ц. Алаєв; студенти вищих навчальних закладів другого і старшого курсів (зокрема заочники),

які не закінчили навчання в зв'язку з мобілізацією до армії в період Великої Вітчизняної війни; ті, хто мав три і більше поранень [39]. Так, у червоноармійській книжці сержанта Ф.Ф. Шевченка зазначено: «Демобілізований згідно з Указом Президії ВР СРСР від 25.09.1945 р., як студент 3-го курсу» [40]. До мобілізації в 1941 р. Федір Федорович встиг закінчити два курси Транспортного інституту в м. Дніпропетровську. У документі кавалера ордена Слави 3-х ступенів старшого сержанта М.П. Бадигіна міститься примітка: «Звільнений у запас... як такий, що має три поранення» [41].

Звільнялись і воїни, мобілізовані в 1938 р., і ті, що раніше перебували на службі безперервно сім і більше років, наприклад, демобілізований у жовтні 1945 р. старшина І.П. Лемешко [42]. У 1938 р. Іван Прохорович був призваний до лав армії. У 1939 – 1940 рр. – учасник радянсько-фінляндської війни, а з червня 1941 р. – Великої Вітчизняної, кавалер ордена Червоної Зірки та медалей «За відвагу» й «Оборону Ленінграда».

Підлягали демобілізації також всі жінки рядового і сержантського складу, окрім жінок-спеціалістів, які виявили бажання залишитись в армії на посадах військовослужбовців. Демобілізована в 1945 р. і розвідниця Г.І. Дробот із Київщини, яка добровільно стала до лав армії в квітні 1942 р. [43].

Згідно з Указом Президії ВР СРСР від 25 вересня 1945 р. було передбачено завершити заплановану демобілізацію особового складу Червоної армії до кінця 1945 р. Однак подальші черги демобілізацій тривали аж до 1948 р.

У разі звільнення з лав Червоної армії червоноармійські книжки підлягали здачі. Цікавий і той факт, що в досліджувані документи вносилися позначки про видачу паспортів, військових квитків, посвідчень та інших документів, які засвідчували б особу, що видавались в обмін на червоноармійські книжки. Однак досвід переконує, що здебільшого ці солдатські документи залишалися у власників. Свого часу вони передали їх на зберігання до музею, створивши цей унікальний масив документів, який ми зараз маємо можливість досліджувати. На сьогодні робота наукового колективу Меморіального комплексу з комплектування фондової колекції не припиняється, процес вивчення та дослідження триває...

Джерела та література:

1. Наказ НКО № 376. 17.11.1942 р. // *Русский архив: Великая Отечественная: Приказы народного комиссара обороны СССР. 22 июня 1941 г. – 1942 г. – Т. 13 (2 – 2).* – М.: ТЕРРА, 1997. – 448 с.
2. Наказ НКО № 330. 07.10.1941 р. // *Там само.*
3. Скрябин С. Из истории красноармейской книжки // *Военно-исторический журнал.* – № 4. – М.: «Красная звезда», 1982. – С. 36 – 38.
4. *Фонди Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.» (далі – МКНМІВВВ).* – КН-48863. – Д-10899.
5. *Там само.* – КН-234354. – Д-45589.

6. Там само. – КН-32238. – Д-7184.
7. Там само. – КН-212537. – Д-34897.
8. Там само. – КН-35432. – Д-8026.
9. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1945. Документы и материалы. – Т. 1. – К.: «Наукова думка», 1985. – 518 с.
10. Фонди МКНМІВВВ. – КН-2662. – Д-361.
11. Там само. – КН-132732. – Д-20323.
12. Там само. – КН-112348. – Д-18265.
13. Там само. – КН-140689. – Д-20943.
14. Там само. – КН-215698. – Д-35445.
15. Там само. – КН-198219. – Д-30047.
16. Там само. – КН-149652. – Д-21674.
17. Там само. – КН-186467. – Д-26816.
18. Там само. – КН-5208. – Д-1072.
19. Там само. – КН-17922. – Д-3849.
20. Там само. – КН-17923. – Д-3850.
21. Там само. – КН-200422. – Д-30851.
22. Там само. – КН-16923. – Д-3614.
23. Там само. – КН-194375. – Д-28785.
24. Там само. – КН-211509. – Д-34462.
25. Там само. – КН-239856. – Д-49748.
26. Там само. – КН-28457. – Д-6339.
27. Там само. – КН-66932. – Д-13899.
28. Там само. – КН-199008. – Д-30342.
29. Там само. – КН-234303. – Д-45567.
30. Там само. – КН-218860. – Д-36780.
31. Наказ НКО № 24. 10.01.1943 р. // Русский архив: Великая Отечественная: Приказы народного комиссара обороны СССР (1943 – 1945 гг.). – Т. 13 (2 – 3). – М.: ТЕРРА, 1997. – 456 с.
32. Фонди МКНМІВВВ. – КН-91534. – Д-16821.
33. Там само. – КН-239272. – Д-49386.
34. Там само. – КН-227368. – Д-40919.
35. <http://ru.wikipedia.org/wiki/>.
36. Фонди МКНМІВВВ. – КН-202833. – Д-31844.
37. <http://ru.wikisource.org/wiki/>.
38. Фонди МКНМІВВВ. – КН-73163. – Д-14581.
39. Там само. – КН-174300. – Д-24153.
40. Там само. – КН-218227. – Д-36418.
41. Там само. – КН-34555. – Д-7835.
42. Там само. – КН-92897. – Д-16982.
43. Там само. – КН-197937. – Д-29899.

© Татьяна СТРИХАРСКАЯ

**КРАСНОАРМЕЙСКИЕ КНИЖКИ КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК
(НА ОСНОВЕ МАТЕРИАЛОВ ФОНДОВОЙ КОЛЛЕКЦИИ
МЕМОРИАЛЬНОГО КОМПЛЕКСА «НАЦИОНАЛЬНЫЙ МУЗЕЙ ИСТОРИИ
ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ 1941 – 1945 ГОДОВ»)**

На основании документов фондовой коллекции музея исследовано красноармейскую книжку – документ, который удостоверял личность красноармейцев и младших командиров во время прохождения военной службы в рядах Красной армии, – как важный исторический источник.

Ключевые слова: Великая Отечественная война; Красная армия; красноармейская книжка; фондовая коллекция.

© Tetiana STRIKHARSKA

**RED ARMY RECORDS AS A VALUABLE SOURCE OF HISTORICAL RESEARCH
(ON THE BASIS OF COLLECTION OF MEMORIAL COMPLEX
“THE NATIONAL MUSEUM OF THE GREAT PATRIOTIC WAR OF 1941 – 1945”)**

On the basis of museum collection Red Army record, document certifying identity of Red Army soldiers and officers during their military service in the Red Army, has been researched as a valuable source of historical research.

Key words: Great Patriotic War, Red Army, Red Army record, museum collection.

Красноармейскую книжку иметь всегда при себе. Не имеющих книжек — задерживать

1. Фамилия Бородавкін
 2. Имя и отчество Илья Сергеевич
 3. Звание и должность Мл. сержант командир отделения
 4. Наименование части (учреждения) 421302 БВО
 5. Наименование подразделения (батальон, рота) 1-го бат. рота
 6. № личного знака _____
 Личная подпись владельца книжки _____

II. Прохождение службы

Часть, подразделение, занимаемая должность и звание	Месяц и число	Год и № приказа	Подпись командира роты
421302. Пром. роты С. М. Сергеевич	14.8	1941	
Ублн и 155 0396	12	42 1180	
102 т. бр. га м. е. П. б. 18 сибр Роты С. М. Сергеевич	1.1	1943	
ком. отд. 29019. 1046. 54 батальон 1842 м. е. П. б. арм. 54 батальон 327 сибр. Роты 54 батальон 2. с. м. с. р. п. м.	15	1943	ком. р 54 бат Лавинт

Коллекция: 401 г.
 Командир роты
 (Место печати части)
 НОЯБРЬ

Червоноармійська книжка Героя Радянського Союзу
 молодшого сержанта І.С. БОРОДАВКІНА

Красноармейскую книжку иметь всегда при себе. Не имеющих книжек — задерживать

1. Фамилия Мезенцев
 2. Имя и отчество Иван Михайлович
 3. Звание и должность Ст. сержант Разведчик
 4. Наименование части (учреждения) 455 сн.
 5. Наименование подразделения (батальон, рота) Взвод пешей разведки
 6. № личного знака _____
 Личная подпись владельца книжки _____

Место для фотокарточки владельца книжки

Командир роты Борис
 «25» сентября 1944 г.
 (Место печати части)

I. Общие сведения

1. Номер военно-учетной специальности 1 (стрелок)
 2. Грамотность и общее образование (если окончил техникум, рабфак или ВУЗ, то указать его название) Неграмотный
 3. Национальность Украин
 4. Год рождения 1904 г.
 5. Год призыва (указать также — нормальный или досрочный призыв) 1942 г.
 6. Каким военкоматом призван Муромский Р.В.К.
 7. Специальность до призыва Рохозник

3

Червоноармійська книжка кавалера ордена Слави 3-х ступенів
 старшого сержанта І.М. МЕЗЕНЦЕВА

19

★ Красноармейскую книжку иметь всегда при себе. Не имеющих книжек — задерживать

1. Фамилия Омбис

2. Имя и отчество Миря Иванович

3. Звание и должность мед. сержант
ст. сержант мед.

4. Наименование части (учреждения) Эвакогоспиталь № 3336

5. Наименование подразделения (батальон, рота) 11 эвак-отд.

6. № личного знака _____

Личная подпись владельца книжки М.И. Омбис

Чел. № 3336
3/11/41 г.
Командир роты
"5" 1941 г.
"7" июля 1941 г.
(Место печати части)

I. Общие сведения

1. Номер военно-учетной специальности 120

2. Грамотность и общее образование (если окончил техникум, рабфак или ВУЗ, то указать его название) 3 курса педагогического ИИ-те

3. Национальность укр.

4. Год рождения 1909

5. Год призыва (указать также — нормальный или досрочный призыв) _____

6. Каким военкоматом призван _____

7. Специальность до призыва Педагог

Червоноармійська книжка старшого сержанта медичної служби М.І. ОМБИШ

Красноармейскую книжку иметь всегда при себе. Не имеющих книжек — задерживать

1. Фамилия Воргуль

2. Имя и отчество Варис Павлович

3. Звание и должность рядовой
стр. автомеханик

4. Наименование части (учреждения) 10 отд. Моторавтомобиль

5. Наименование подразделения (батальон, рота) _____

6. № личного знака _____

Личная подпись владельца книжки _____

Место для фотокарточки владельца книжки

Командир роты _____

194 г.
(Место печати части)

I. Общие сведения

1. Номер военно-учетной специальности _____

2. Грамотность и общее образование (если окончил техникум, рабфак или ВУЗ, то указать его название) 8 классов

3. Национальность Русский

4. Год рождения 1928

5. Год призыва (указать также — нормальный или досрочный призыв) Доброволец 1941 г.

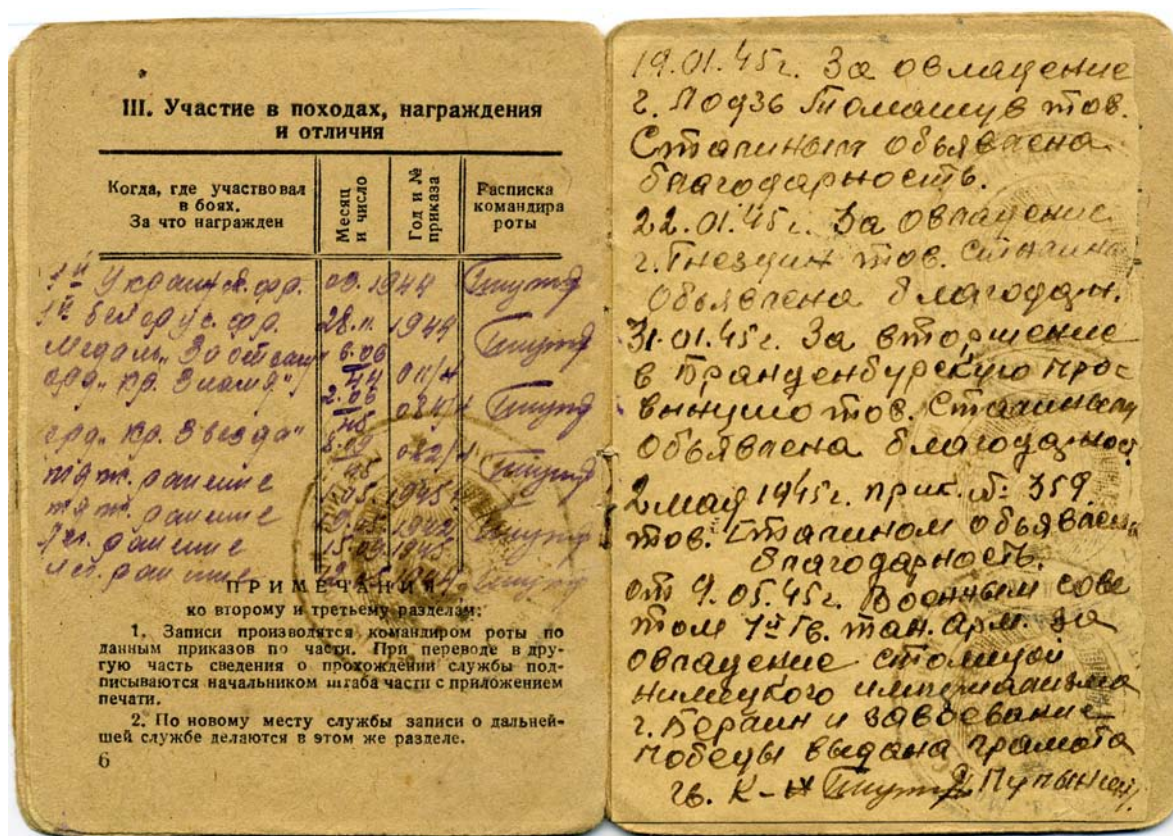
6. Каким военкоматом призван _____

7. Специальность до призыва _____

3

Червоноармійська книжка рядового Б.П. ВОРГУЛЯ

Червоноармійська книжка старшини А.В. ЧХАЇДЗЕ